

Združenie hradu Bystrica – História hradu

Autori: M. Turošík, K. Blichárová, P. Záhora (2011)

1 Stredovek

1.1 Hrad Bystrica

1.1.1 História

Ruiny Hradu sa nachádzajú na skale nad mestskou časťou Považské Podhradie. Význam hradu spočíval v ochrane významnej Vážskej cesty. Meno dostal podľa riečky Bystrica, dnes známu pod menom Domanižanka.

“Podľa neoverených správ hrad bol vystavený v r. 1128. I keď niet na to spoľahlivého potvrdenia, zdá sa byť rok založenia Bystrického hradu približne správny.”¹

Iné datovanie vzniku hradu pochádza z defenzívnej stratégie kráľa Bélu IV, ktorý ako ochranu svojho územia pred tureckými intervenciami Batu Khana dáva postaviť sieť pevností. Súčasťou tejto siete bol pravdepodobne aj Považský hrad. Toto datovanie by výstavbu hradu presunulo do obdobia okolo roku 1242. Samotné osídlenie hradnej skaly je však o mnoho staršie, spája s púchovskou kultúrou. Prvá písomná zmienka o hrade s názvom Bystrica pochádza z roku 1316 v listine Matúša Čáka Trenčianskeho, kde sa spomína provincia „*Bestruche*“, ktorá sa po smrti Matúša Čáka spolu s hradom stáva strediskom menšieho komitátu „*comites Bistrichienses*“ oddeleného od Trenčianskej župy. Hrad bol v tom čase už v správe krajinnských sudcov. Najprv to bol Alexander Köcski. Z jeho čias pochádza aj výsadná listina „*Castellani de Bistricia*“ z roku 1325, neskôr Pavol Ugali, po jeho smrti syn Štefana Lošonciho rytier Ladislav.

V roku 1392 ho od kráľa kupuje Ján Kaplai. O päť rokov neskôr sa však opäť dostáva do vlastníctva kráľa Žigmunda, ktorý ho daruje Sandzivojovi zo Szubina. Sandivojov zať župan

---

¹ FÜKÖ P., 1944. *Podmanickovci a dejiny Bystrického hradu*. 1.vyd. Pov. Bystrica : Vlastne naklady, 1944. s.19

Stibor zo Stiboríc sa od roku 1409 sám stáva držiteľom hradu. Od roku 1419 ho kráľ daruje vojvodovi Ľudovítovi. V roku 1431 dopadla na stredné Považie pohroma v podobe husitských nájazdov, v rovnakom čase prichádza aj k vypáleniu samotného mesta Bystrica v roku 1432.

O sedem rokov neskôr dáva kráľovná Alžbeta hrad do zálohu Ulrichovi Celjskému za pomoc pri ochrane jej syna Ladislava Pohrobka.

Ďalším majiteľom sa stáva Ján Huňady, po Huňadyho smrti sa hrad stáva majetkom Mateja Korvína. 15. marca 1458 bol hrad darovaný Ladislavovi z rodu Podmanických, rodu ktorý ho preslávil.

„Boli to muži, ktorí vyše sto rokov ovplyvňovali najvyššiu politiku Uhorska. Boli pri tom, keď sa rozhodovalo o osude krajiny, pomohli na trón viacerým kráľom. Mocní a hrdí, no zároveň diplomatickí. Vynikajúci taktici, ktorí vždy vedeli, kedy zaútočiť a kedy zatrúbiť na ústup.“²

Hrad patrí tomuto rodu viac ako storočie. Je to obdobie prekvitania panstva Bystrica. *„Mimoriadne cenným svedectvom vnútorného života mestečka je listina nazvaná "Articuli Podmanickyani" z 2. januára 1506, ktorou Ján Podmanický ustanovuje v 30 článkoch obecný štatút mesta Bystrica. Okrem iného sa v nej spomínajú cechy: mäsiarsky, tkáčsky, čižmársky a existencia "ľudovej" školy. Považská Bystrica bola spolu s Varínom jediným mestom na Slovensku, kde sa ako výlučný jazyk cechových majstrov používala slovenčina.“³* Počas obdobia panovania rodu bol prestavaný aj gotický kostol Navštívenia panny Márie v Považskej Bystrici, ktorý bol pri prestavbe obohatený aj o renesančné pastofórium.

„V presbytériu je výklenkové pastofórium z 15.storočia a renesančné kamenné pastofórium z prvej tretiny 16.storočia. Je to ojedinelá pamiatka na Slovensku.“⁴

Ladislavovi synovia Ján a Štefan vchádzajú do cirkevných služieb. Ján sa stáva bratislavským županom, záhrebským biskupom a poradcom kráľa Ľudovíta II. Jagellovského, ktorého ochránil od zvrhnutia Jánom Korvínom. Práve od neho dostáva Podmanický v roku 1508 Sučany, Žilinu a Strečno.

„Ľudovít II. daroval spolu so Sučanmi a Strečnom Žilinu feudálnemu magnátovi Jánovi Podmanickému, ktorý sa dožadoval i vlastníctva majetkov patriacich niekdajšiemu dedičnému

---

² FERKO, Miloš. *Sága rodu Podmanických*, In *Historickarevue.com*, [online] 2007 [cit. 2010-10-30]. Dostupné na internete: < http://www.historickarevue.com/?id=archiv_16>.

³ *História mesta*, In *povazska-bystrica.sk*, [online] 2008-08-08 [cit. 2010-10-30]. Dostupné na internete: < http://www.povazska-bystrica.sk/?id_menu=2188&limited_level=1&stop_menu=2188

⁴ *Chrám navštívenia Panny Márie v Považskej Bystrici a dejiny považskobystrickej farnosti: K 60. výročiu posvätenia chrámu po jeho prestavbe*. Považská Bystrica: Rímsko-katolícky farský úrad, 2001, str. 25

*richtárstvu. Aj keď sa tento spor rozhodol v prospech Žiliny, Podmanickovci naďalej chceli rozšíriť svoj vplyv, čo v nejednom prípade viedlo až ku krvavým ozbrojeným konfliktom.*⁵

Štefan sa stáva nitrianskym biskupom a „ako najstarší z biskupov sa stáva najvyšším cirkevným hodnostárom Uhorska“⁶, preto v Belehrade korunuje Ferdinanda Habsburgského a neskôr aj Jána Zápoľského za kráľa Uhorska. Michal je veliteľom kráľovej osobnej stráže, roku 1526 v bitke pri Moháči zomiera.

Zanecháva tri dcéry a synov Jána a Rafaela, tí boli známi po celom Uhorsku svojimi lúpežnými výpadmi. Kráľ Ferdinand v roku 1529 proti nim vysiela generála Jána Katzainera. Hlavnou úlohou bolo dobyť Považský hrad, výprava sa však skončila neúspešne.

*„Podmanickovci sa získaním moci správali v okolí ako lúpežní rytieri. V roku 1530 obsadili hrad Košec, v roku 1531 vypálili Nové Mesto nad Váhom, v 1533 dobyli hrad Lednicu, v 1536 zas obsadili Súču a zaútočili aj na Nitriansku Stredú.*⁷

*„Vrchol moci dosiahli v roku 1540. Podľa súpisu urobeného v tomto roku vlastnili 469 majetkov, medzi ktorými bolo množstvo hradov.*⁸

V roku 1543 hrad zachvátil požiar, o tejto udalosti hovorí aj povest’ „O krásnej Hedvige“. Po tomto požiari prichádza k veľkej rekonštrukcii hradu. Bratia sa rozdelia, Ján odchádza do Aszodu kde v roku 1545 zomiera. Rod vymiera po meči Rafaelovou smrťou roku 1558. Jeho srdce je pochované v kostole v Súči. Telo bolo pochované v chráme Navštívenia Panny Márie v Považskej Bystrici, kde dodnes v predsieni nájdeme epitaf s jeho podobou v plnej zbroji. Tento epitaf spolu s listinou „*Articuli Podmanickyani*“, dokladá výsadné použitie slovenčiny na území mesta v časoch vlády Podmanických.

*„LETA PANIE TISICEHO PIETISTEHO PADESATEHO OSMEHO PRWNI STRZEDU W PUSTIE UMRZEL GEST UROZENY PAN RAFFAEL PODMANITZKY Z PODMANINA JEHOZ DUSSY PAN BUOH MILOSTIW RACZ BIETI.*⁹

„Ďalej je zaujímavá i mramorová tabuľka (pozn. pravdepodobne súčasť sarkofágu) s náhrobným nápisom Rafaela Podmanického, ktorá bola nájdená v r. 1889. Nápis znie:

*MARMORE PHIDIACO QVISQVIS MONVMENTO SEPULCHRI
CLARA VIDES DVIBITANS CVIVS ID EXTET OPUS*

⁵ *História mesta Žilina 1/3*, In *Obnova.sk*, [online] 2011-02-16-08-08 [cit. 2004-02-06]. Dostupné na internete: < <http://www.obnova.sk/clanok-848.html&mode=thread&order=0&thold=0>

⁶ ZEMANČÍK J., *Strážny hrad na Považí*. In *Historická revue.*, 2003, roč. 14, č. 2, s. 15.

⁷ MARTINICKÝ., *Z dejín mesta*. 1.vyd. Považská Bystrica : Knižné centrum Žilina, 2006. 275 s. ISBN 80-8064-244-3.

⁸ ZEMANČÍK J., *Strážny hrad na Považí*. In *Historická revue.*, 2003, roč. 14, č. 2, s. 15.

⁹ Nápis na epitafe Rafaela Podmanického

*SISTE GRADUM, FIDI CONGNOSCENS MVNUS AMORIS
DEPETVA DIGNVM POSTERRITATE CANI:
IONNA A LOMNICZ RAPHAELI NUPTA BARONI
MAGNIFICO STATVIT QVOD GENEROSA VIRO.
ILLUD, VT AETERNUM SIT ET INDELEBILE PIGNUS
CINIVGIS ESIMIII DVLCIS AMORIS, OPUS.
INCLYTA MAVSOLI CONIVNX QVO PECTORE QVONDA
OSSA SVI DOMINI DEVENERATA FVIT.
HANC QVICVNQ FIDEM GENEROSAE HEROIDOS ORNAS
SIC QVOQ FIDA TVI SIT TIBINUPTA THORI.*

Voľný preklad textu je:

Kto uzrieš krásu v mramore umeleckého náhrobníka o rozmýšľaš, koho môže byť dielom, postoj a poznáš dar vernej a úprimnej lásky, budúcemu pokoleniu je hodný, ktorý urodzená manželka Johanna Lomnická venovala slevútnemu mužovi, barónovi Rafaelovi, aby toto dielo bolo večne trvajúcim znakom úprimnej lásky najlepšej manželky. Akým citom si poctila starodávna preslávná Maurola pozostatky svojho pána, tak nech je i tebe verná manželka tvoja, ty kto chváliš túto vernosť slávnej hrdinky.“¹⁰

Ďalsia mramorová tabuľka taktiež pravdepodobne pochádzajúca zo sarkofágu Podmanického, sa nachádza v kostole v Dolnej Súči, kde bola po prestavbe kostola v roku 1828 znovu umiestnená. Slovenský prepis nápisu.

„Tu leží pochovaný Rafael, barón z Podmanína, hrdina, sláva a ozdoba rodu z Bystrice. Zomrel pokojne po mnohých nebezpečenstvách, keď dosiahol trikrát tri päťročia svojho života, podnikajúc so šťastným výsledkom drsné vojny, prešiel mnohými hrami osudu. A keď bol veľmi udatný ako Achilles, začal byť postrachom Skýtom. Keď proti nim chystal svoje hrozné zbrane, aby ho neuchvátil Mars, čierna smrť ho vzala. Ktokoľvek miluješ silných odvážne činy, povedz : nech tíško odpočívajú Podmanického kosti.“¹¹

Dňa 13.03.1560, teda dva roky po Rafeolovej smrti hrad prechádza do majetku Gašpara Serédiho, doklad o jeho spravovaní hradu bol viditeľný ešte za čias spisovateľa, A. Medňanského, ktorý pri návšteve hradu vidí tabuľu „*M*DO*GS*SEREDI*FIERI*FOECIT*ANNO*DI* 1**3.*“¹² (pozn. * sú miesta, ktoré už

¹⁰ ŠTEFÁNIK, S., *Náboženské dejiny mesta Považská Bystrica*. Magisterská práca, UK-CMBF, Teologický inštitút v Nitre, 1997, str. 70-71

¹¹ *História*, in *dolnasuca.sk*, [online] 2008-08-08 [cit. 2010-10-30]. Dostupné na internete: <http://www.dolnasuca.sk/content/historia#his2>

¹² MEDNYÁNSKY

v tom čase neboli viditeľné, ale podľa času, kedy Serédi hrad vlastnil, môžeme za rok opravy pokladať rok Serédiho smrti, teda 1563.) dokladujúcu Serédim realizovanú opravu. Serédiho manželka sa po jeho smrti vydáva za Novohradského župana Andreja Balašu.

Významnému rodu Balašovcov patrí panstvo až do roku 1860. Obdobie ich vlády bolo svedkom mnohých nepokojov spôsobujúcich, že hrad sa často stával úložiskom mnohých cenností, „*invenár z roku 1591 uvádza napríklad signovaný strieborný príbor Balašovcov.*“¹³ Obdobie bolo bohaté i na rozkoly medzi samotnými Balašovcami. Hrad si počas svojej vlády viackrát rozdelili. Ich zásluhou boli vybudované tri kaštieľe, jeden v neďalekom Orlovom, ďalšie dva priamo pod hradom. „*V malej dedinke Orlová, ktorá mala r. 1598 iba 16 domov, rozhodol sa Žigmund Balaša postaviť kaštieľ. Stalo sa to v roku 1612.*“¹⁴

Menší z nich zvaný „Burg“ bol postavený v roku 1631.

V roku 1667 už hrad nebol obývaný, ale pretože slúžil ako útočisko Imricha Balašu počas Vešelénihov povstania, bol napadnutý kráľovskými vojskami. V roku 1674 boli všetky zbrane z hradu prenesené do novej pevnosti v Leopoldove.

V roku 1681, sa tento krát iný člen rodu Balašovcov, Adam, zapája do povstania proti kráľovi, čo vyústilo až ku konfiškácii jeho majetkov v roku 1689. Z tohto roku pochádza aj posledná správa o hrade. Ten však ešte nebol ruinou.

„*V tomto období bol už areál hradu rozdelený na tri časti. Najstaršia časť hradu tzv. gotická veža, na najvyššom mieste tvorí horný hrad. Stredný hrad vytvára mohutný gotický palác s dvoma vežami a najnovší dolný hrad, ktorý slúžil vojenskej posádke... Na oknách panských izieb boli všade závesy, nad posteľami maľované obrazy, prípadne kožušiny ulovených zvierat. Interiér dopĺňali erby pánov hradu. Z izieb sa vchádzalo do veľkej sály s piatimi oknami. Do múrov boli zabudované lavice...*“¹⁵

V roku 1698 bol hrad, aby sa už viac nestal útočiskom povstalcov, zničený vojskami cisára Leopolda I. Torzo hradu však aj napriek tomu poslúžilo ako útočisko Gabielovi Balašovi a jeho rodine počas povstania Frantška II Rákociho.

Hrad aj napriek konfiškácii zostáva z časti v rukách Balašovcov. Od roku 1701 sa však s ním delí s barónom Petrom Száparim, ktorý ju dostáva od kráľa za svoje zásluhy. Jeho syn Peter

---

¹³ MARTINICKÝ., *Z dejín mesta*. 1.vyd. Považská Bystrica : Knižné centrum Žilina, 2006. 275 s. ISBN 80-8064-244-3. s 57.

¹⁴ Aspekt

¹⁵ ZEMANČÍK J., *Strážny hrad na Považí*. In *Historická revue.*, 2003, roč. 14, č. 2, s. 14.

tieto dva rody spojil svojím sobášom s dcérou Gabriela Balašu. V roku 1728 dáva Peter Szápary postaviť barokovú Kaplnku sv. Heleny na dnešnom sídlisku Rozkvet.

V roku 1808 navštívil hrad Alojz Mednyánsky. Okrem už spomínaného nápisu vidí aj ďalší taktiež nad bránou hradu: “ *SPERA:IN*

DEO:ET:NOLI:PECCARE:QV:IPSE:ENUTRIET:TE:VIDET:DEVS:IA (pozn. voľný preklad znie: „ *Viera v Boha a chránenie sa pred zlým naučí Ťa vidieť Boha*“)

Na konci 19-teho storočia, ako následok vplyvu romantizmu v Európe a nasledovnému vzniku Uhorskej komisie pre pamiatky, navštívil hrad Jozsef Könyoky, poverený úlohou spísať všetky uhorské historické pamiatky, aby vytvoril opis hradu.

V roku 1919 hrad získal Klub Československých turistov (neskôr premenovaný na Klub slovenských turistov), ktorý v rokoch 1935 až 1936 vykonal niekoľko zabezpečovacích prác na hrade.

V roku 2006 hrad kúpilo mesto Považská Bystrica. Spolu so Združením hradu Bystrica sa snaží o vykonanie nevyhnutných prác na hrade.